

А.І. Шевченко, О.М. Сидоренко, О.П. Колеснік

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Запорізький державний медичний університет

Ключові слова: самостійна робота, навчальний процес, засвоєння навчального матеріалу, навчальні дії

Стаття розкриває специфіку самостійної роботи студентів вищих медичних навчальних закладів. Наголошується на необхідності керування цією формою позааудиторної організації навчального процесу.

Як відомо, у 2005 році Україна приєдналася до Болонського протоколу, що дає можливість вітчизняним медичним працівникам отримати освіту та роботу в країнах Західної Європи [6]. Це потребує від фахівця дуже високого рівня професійної майстерності, щоб витримати конкурентне змагання за робоче місце серед інших претендентів. Тому сучасні вимоги міжнародного ринку праці потребують удосконалення системи навчання у вищих медичних навчальних закладах України. Головною метою професійної підготовки медичного працівника є формування системи професійних умінь та навичок, що складають основу майбутньої професійної діяльності.

Підготовка фахівців у вищих медичних навчальних закладах забезпечується професійними освітніми програмами, на основі яких розробляються навчальні плани. Навчальний план підготовки фахівця визначає відповідний зміст, структуру, обсяг навчального матеріалу, а також послідовність засвоєння навчальних дисциплін, форми проведення навчальних занять і контрольних заходів. Він містить різні форми організації навчального процесу: аудиторні заняття – лекції, семінари, практичні заняття, контрольні заходи, а також позааудиторні заняття, до яких належить індивідуальна та самостійна робота студентів. Навчальний план регламентує і час навчання сучасного студента - 9 годин на день, 54 години на тиждень, враховуючи всі форми навчальних робіт. Загальний обсяг навчальних годин плану забезпечує відповідну підготовку фахівця певної кваліфікації. Така загальна схема навчання студентів у вищому медичному навчальному закладі.

Звернемо увагу на таку особливість навчального плану, як розподіл загального обсягу навчального навантаження студентів на аудиторну і самостійну роботу. В існуючих навчальних планах ці форми навчання, як правило, подані майже в рівній пропорції: половина навчальних годин відводиться для роботи в аудиторії, друга половина - на самостійну роботу (поза аудиторією).

Відзначимо також, що в навчально-методичній літературі помітна тенденція до скорочення в навчальних планах аудиторних годин і збільшення годин, відведених на самостійну роботу (до 60% навчального часу) 2. Проте необхідно зазначити, що ці частини навчального плану мають різний ступінь визначеності щодо організації навчального матеріалу і для самих студентів, і для викладачів.

Мета статті – розкриття специфіки самостійної роботи студентів-медиків та необхідності керування цією формою позааудиторної організації навчального процесу.

Що стосується змісту і організації аудиторних занять, то про них у студентів складається достатньо чітке уявлення відносно характеру власної навчальної діяльності, дій викладача, специфіки кожного виду занять (лекційних, практичних, семінарських, ін.).

Відзначимо, що аудиторні заняття найбільшою мірою організовані для студентів "зовнішніми" рамками навчального процесу, розкладом занять. У цьому випадку самоорганізація навчальної діяльності зводиться в студентів тільки до акуратних відвідин аудиторних занять, сприйняття навчального матеріалу, участі в практичній роботі. Викладач може спостерігати активність студента безпосередньо на занятті, оцінювати рівень його актуальної підготовленості, зацікавленість у навчальній роботі в цілому. Для студентів обсяг навчального матеріалу визначений викладачем і обмежений тимчасовими рамками навчального заняття.

Що ж до самостійної роботи, то ця форма навчання менш "прозора" як для викладача, так і для самого студента. Студенти ставляться до самостійної роботи "не як до основного способу засвоєння знань, а як до деякого додатку до основного - аудиторних занять" [1].

Нагадаємо, що в плані підготовки на самостійне засвоєння навчального матеріалу відводиться половина загального обсягу навчальних годин. Ця значна частина навчального навантаження також повинна мати чітку визначеність відносно свого змісту і організації. Здавалося б, самостійна робота студента-медика представлена в робочих навчальних програмах, викладач визначає її обсяг і зміст.

Проте тут виявляється цілий ряд проблем, які, на нашу думку, потребують особливої уваги, якщо керуватися метою забезпечення оптимальної організації навчального процесу в підготовці майбутніх лікарів. Традиційно самостійна робота визначається як "основний спосіб освоєння студентами навчального матеріалу без участі викладача, а також час, вільний від обов'язкових навчальних занять" [2].

Специфічні риси самостійної роботи детальніше розкриваються в такому визначенні: "...форма навчання, в якій студент засвоює необхідні знання, опановує уміннями і навиками, навчається планомірно і систематично працювати, мислити, формує свій стиль розумової діяльності" [3].

Самостійна робота студентів при вивченні клінічних дисциплін традиційно включає такі види навчальної діяльності:

- провести первинний огляд хворого та оформити історію хвороби, листок призначення діагностично-лікувальних процедур;

- розробити програму профілактики, реабілітації хворих;

- оволодіти уміннями по проведенню, розшифровці, клінічному тлумаченню та оформленню звіту інструментально-лабораторних досліджень хворого;

- задокументувати стандарти діагностики та лікування онкологічних захворювань, які затверджено МОЗ України;

- розробити алгоритм діагностики та лікування захворювання;

- проілюструвати значення додаткових методів дослідження для визначення клінічного діагнозу;

- винести судження щодо діагностично-лікувальних заходів за даними ситуаційних задач;

- вибрати вірні відповіді на тестові запитання комп'ютерної програми;

- засвоїти опорні конспекти лекцій;

- індивідуальні завдання з окремих дисциплін (реферати, дипломні, графічні роботи і т.д.);

- провести і узагальнити літературний, патентний пошук за певною медичною проблемою;

- описати у періодичному медичному виданні клінічний випадок;

- порівняти різні методичні підходи до лікування певної нозологічної форми захворювання;

- підготувати демонстрацію хворого за темами модуля;

- прорецензувати історію хвороби померлого;

- підготувати доповідь з актуального питання діагностики, лікування та виступити на кафедральній, університетській, міжрегіональній науково-практичній конференції;

- розробити нові підходи до діагностики та лікування хворих, самостійного вивчення навчального матеріалу з використанням сучасних комп'ютерних технологій;

- участь у клінічних, клініко-патологоанатомічних, науково-практичних конференціях, роботі наукових лікарських товариств.

Для оптимальної організації і управління самостійною роботою студентів обов'язковим є вивчення індивідуальних особливостей навчальної діяльності студентів. Тільки на підставі цих даних викладач може дізнатися, яким чином студент уміє організувати виконання конкретного завдання, які навчальні дії та операції є у нього в арсеналі, якими прийомами він повинен ще опанувати.

Разом із тим, важливо розібратися, чи дійсно самим студентам необхідне керівництво і управління викладачем їхньою самостійною роботою. Можливо, що уміння вчитися, тобто опанувати необхідними навчальними діями і операціями, здатність до самоорганізації формується сама собою у студентів в ході розв'язування навчальних задач. Можливо також, що ініціатива формування навчальних умінь повинна належати саме тому, хто вчиться. Крім того, якщо студент і потребує до-

помогти викладача, то можливо, тільки на початку свого навчання.

Як показують проведені дослідження, "невтручання" у самостійну навчальну діяльність студентів, відсутність цілеспрямованої організації і контролю якості учіння і його результатів майже завжди призводить до відсутності або недостатнього рівня розвитку самоорганізації навчальної діяльності в студентів. На думку В.Я.Лядіс, "студентів необхідно спеціально готувати, підвищуючи рівень саморегуляції учіння, до можливості продуктивного використання не тільки часу, що спеціально звільняється для самостійної роботи, але й вільного часу" [7].

В умовах же стихійного формування учіння рівень усвідомлення і виділення студентами і самих завдань, і способів виконання навчальних дій є досить низьким, таким, що не забезпечує саморегуляцію учіння.

Необхідність організації і управління навчальними діями виникає з перших кроків навчання у вищому навчальному закладі. Але, оскільки конкретні цілі і завдання, які ставляться перед студентом на різних етапах навчального процесу, послідовно змінюються, то, очевидно, що навчання учінню – це "не одноразовий захід, а робота, що постійно йде, протягом всього періоду навчання у вищій школі" [7].

Що стосується управління учінням, то в навчально-методичній літературі наголошується закономірність: чим більшою є міра управління, тим нижче є рівень самостійності в діяльності студентів; чим меншою є міра управління, тим вище рівень самостійності. Проте, як за високою, так і за низькою межею управління активність і самостійність студентів виявляються низькими [5]. Отже, викладачеві важливо визначити оптимальну міру управління самостійною діяльністю студентів.

На нашу думку, забезпечити високий рівень професійного навчання у вищому медичному навчальному закладі можна за умови вирішення ряду завдань:

- визначити місце самостійної роботи в навчальній діяльності студентів;

- визначити необхідний комплекс навчальних дій для реалізації ефективної самостійної роботи;

- вказати роль викладача в її організації і управлінні;

- намітити шляхи спільної діяльності викладача і студентів для формування саморегуляції студентів у процесі навчання;

- організувати систему навчальних завдань і контролю, що формує навчальні дії студентів для реалізації самостійної навчальної діяльності.

Для того, щоб уточнити, конкретизувати ці завдання, потрібно проаналізувати зміст виділених видів самостійної роботи з погляду вимог щодо навчальних навичок, що пред'являються, і реальних можливостей студентів.

Центральне місце в позааудиторній самостійній підготовці студентів посідає, мабуть, підготовка до семінарських та практичних занять. Необхідно проаналізувати структуру і організацію студентами цього виду навчальної діяльності в час, відведений на її підготовку.

Відзначимо, що основним видом передавання знань

студентам є тексти підручників і навчальних посібників. З'ясування змісту навчального матеріалу з тексту включає три види дій – читання і декодування початкового змісту, переробку і з'ясування змісту, фіксацію (конспектування) переробленого матеріалу.

Для того, щоб означити наявні в реальній навчальній діяльності проблеми, які пов'язані з такою навчальною дією, як читання, необхідно досліджувати уявлення студентів і викладачів про цю, на перший погляд, просту дію.

Студенти не мають уявлень щодо своїх можливостей в реалізації читання навчальної літератури і не знають, яка швидкість прочитання ними тексту, скільки сторінок вони можуть прочитати за 1 годину, практично не співвідносять складність тексту з часом його освоєння. Проблеми, що виникають через незнання студентами своїх можливостей читання навчальної літератури, очевидні.

Розуміння можливостей студентів щодо читання часто відсутнє і у викладачів: не відома середня швидкість прочитання навчального матеріалу, наприклад, у конкретної групи студентів. Це нерозуміння створює проблему визначення оптимального обсягу завдань для самостійної підготовки. Звичайно, можна думати, що чим більше навчального матеріалу для підготовки семінарського заняття, тим краще. Але такий підхід, швидше за все, зумовлює зниження глибини осмислення навчального матеріалу.

Відсутність у викладачів уявлення про реальні можливості студентів у засвоєнні навчального матеріалу може призвести до ситуації, коли невинувато великий його обсяг просто "відлякує" недбайливих студентів ("все одно це все не прочитати"), а старанні студенти будуть фрустрованими через неможливість реального виконання роботи.

Що стосується розрахунку обсягу завдань для підготовки, то, на думку В.Н. Карандашева, "тривалість підготовки студента до семінару повинна приблизно відповідати тривалості самого семінару", враховуючи співвідношення навчального часу, що відводиться на аудиторні і самостійні заняття з навчальної дисципліни [4].

Декодування наукового тексту також нерідко викликає труднощі в студентів через відсутність необхідного запасу навіть не спеціальної, але загальнонаукової лексики. Отже, необхідно організувати навчальну роботу, спрямовану на активне засвоєння загальнонаукової лексики шляхом видання невеличких тлумачних словників медичних термінів з окремих дисциплін, посиланнями у методичних розробках до практичних занять на відповідні сайти мережі ІНТЕРНЕТ, наприклад, на медичний словник OXFORD (http://www.neuro.net.ru/bibliot/b007/18_8.html). Це може стати основою достовірно наукових уявлень студентів. Така спеціально організована робота могла б створити умови для формування навчальних дій, що забезпечують глибше засвоєння навчального матеріалу.

Можливості засвоєння студентами змісту навчальних текстів також вимагають вивчення. Часто залишається невідомим, чи вміє студент виділяти склад і систему змісту навчальних текстів, чи знайомий він із операціями пере-

глядового і ознайомлювального читання, а також, яким чином він здійснює ретельне суцільне читання. Крім того, дії по розумінню змісту тексту включають тематичну систематизацію змісту, аналіз кожного виду змісту (фактичного, теоретичного, методологічного).

Оволодіння цими навчальними діями і операціями дають можливість зведення змісту великих смислових одиниць до узагальненого істотного змісту. Як зауважив В.Я. Ляудіс, "можна з упевненістю сказати, що в наукових текстах без навичок такого роду змістовного аналізу повноцінне розуміння їх змісту є неможливим" [7].

Діагностика навчальних умінь з освоєння і розуміння змісту навчального і наукового тексту і їх формування є необхідною передумовою для ефективної організації самостійної роботи самими студентами. Управління учбовою діяльністю студентів з боку викладача здійснюється за допомогою контролю результатів дій переробки і розуміння змісту. Наприклад, студенти самостійно освоюють навчальний матеріал, виділяють у тексті структуру і послідовність конкретного змісту, а потім детально аналізують на занятті рівень виконання своєї роботи. Аналіз навчальних дій на занятті, у свою чергу, є основою формування самоконтролю, який є істотним компонентом саморегуляції навчальної діяльності студента.

Завершальною дією розуміння змісту тексту є його фіксація, конспектування, яке є скороченим викладом тексту в його тематичній структурі і основних положеннях.

Оцінити ефективність самостійного конспектування студентам достатньо важко, їх уявлення про цю дію обмежується, як правило, виписуванням цитат з тексту. Тому необхідно визначити для студентів елементи ефективного конспектування: фіксація тематичної структури тексту, плану викладу матеріалу в тексті, викладу вигляді тез основних положень тексту.

Навчальні дії, пов'язані з кодуванням інформації, – складання схем, таблиць, алгоритмів – також повинні бути опановані під керівництвом викладача за допомогою відповідних учбових завдань. Сформоване вміння кодувати навчальну інформацію дуже оптимізує самостійну роботу в цілому, робить її компактною.

Реалізуючи в самостійній роботі навчальні дії щодо засвоєння знань, студенти часто не знають індикаторів необхідного рівня оволодіння цими знаннями. Тому дії відпрацювання і освоєння навчального матеріалу, що забезпечують його розуміння, також повинні бути позначені для студентів і організовані умови для формування відповідного навичку. Прийоми, способи і операції, за допомогою яких відбувається освоєння матеріалу, можуть бути виявлені самими студентами за допомогою викладача. У такій спільній навчальній діяльності встановлюється, що оптимальним результатом самостійної роботи є знання, відтворене без опори та текст, включене в розв'язування різних задач, або дій, правильно і легко здійснюване як практичний або інтелектуальний навик.

Отже, засвоєння змісту учбових дій і операцій, визначення необхідного і достатнього комплексу навчальних умінь і навичок, виділення способів контролю освоєння

матеріалу і критеріїв оцінювання рівня оволодіння знаннями є важливою умовою переходу від спільної з викладачем діяльності до самоорганізації і самоврядування у навчальній діяльності.

Розраховувати на ефективність самостійної роботи студентів, на нашу думку, можна в тому випадку, якщо студенти ознайомлені зі змістом і структурою власне учбових дій, забезпечені умовами їх формування і контролем, знайомі з прийомами самоврядування і організації часу свого життя.

У випадку, коли студенти не отримують рекомендацій щодо організації своєї навчальної діяльності, не оперують необхідними спеціальними навчальними діями, не мають навчально-методичних посібників із питань організації самостійних занять, сподіватись на ефективну самостійну роботу, марно.

Самостійна робота студентів як повноцінна частина навчального плану і найважливіший елемент процесу навчання повинна бути також чітко організована, як і аудиторна навчальна робота. Інакше професійна підготовка фахівців практично забезпечується тільки половиною всього обсягу навчального навантаження, що, безумовно, призводить до зниження якості цієї підготовки.

Було б несправедливо думати, що формування навчальної діяльності студентів – завдання самих студентів. Очевидно, що реалізація постійної програми навчання передбачає "готовність викладачів усіх дисциплін у ході навчання створювати ситуації розв'язання власне навчальних завдань, формувати узагальнені вміння вчитися читати наукову літературу, будувати наукове пояснення, вирішувати різного роду інтелектуальні та мнемічні завдання" [7].

Як показують психолого-педагогічні дослідження, ступінь усвідомлення і самоврядування навчальної діяльності в студентів тісно пов'язаний із повнотою уявлень викладачів про її структуру і способи. Дослідженнями також виявлено, що без усвідомленої постановки завдань

її формування в процесі навчання у вищій школі навіть на старших курсах не відбувається перехід до вищих рівнів саморегуляції учіння, не удосконалюється вміння вчитися.

Результатом оптимально організованої навчальної роботи студентів, на думку Б.Ц. Бадмаєва, може стати "максимум потрібних знань при мінімумі витрат часу і енергії, оскільки студент не робитиме нічого "зайвого", але і не упустить нічого важливого і потрібного для засвоєння програми" [1].

Допомога викладачів у складанні системи уявлень про продукт своєї навчальної діяльності, мірі сформованості засвоєваних знань і дій може і повинна стати основою ефективності самостійної роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. - М.: ВЛАДОС, 1999. - 309 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією Кременя В.Г. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубіянко В.В., Бабін І.І. - Тернопіль: ВЕЖА, 2004. - 384 с.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. - К.: Вища школа, 2006. - 384 с.
4. Карандашев В.Н. Методика преподавания психологии: Учебное пособие. - СПб., 2005. - 250 с.
5. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Учебное пособие. - М.: Школа-Пресс, 2004. - 560 с.
6. Пидаев А.В., Передерий В.Г. Болонский процесс в Европе. Что это такое и нужен ли он Украине? Возможна ли интеграция медицинского образования Украины в Европейское образовательное пространство? - Одесса: Одес. гос. мед. ун-т, 2004. - 192 с.
7. Формирование учебной деятельности студентов / Под ред. Ляудис В.Я. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. - 240 с.

Надійшла 04.03.2008р.

А.И. Шевченко, А.М. Сидоренко, А.П. Колесник

Проблемы организации самостоятельной работы студентов высших медицинских учебных заведений

Статья раскрывает специфику самостоятельной работы студентов высших медицинских учебных заведений. Сделан акцент на необходимости управления этой формой внеаудиторной организации учебного процесса.

Ключевые слова: самостоятельная работа, учебный процесс, усвоение учебного материала, учебные действия

A.I. Shevchenko, O.M. Sidorenko, O.P. Kolesnik

Organization's problems of high medical schools students' independent work

The article deals with the specific of high medical schools students' independent work. An accent is done on the necessity of management of this form of extracurricular organization of educational process.

Key words: students' independent work, educational process, learning of educational material, educational actions

Відомості про авторів:

Шевченко Анатолій Іванович, д.мед.н., професор, зав. курсу онкології ЗДМУ;

Сидоренко Олександр Михайлович, к.мед.н., доцент курсу онкології ЗДМУ;

Колесник Олексій Петрович, к.мед.н., асистент курсу онкології ЗДМУ.

Адреса для листування:

Шевченко Анатолій Іванович, 69104, м. Запоріжжя, вул. Чумаченка, 34, кв. 146. Тел./факс служб. (0612) 96-34-96;

E-mail: anatoliy@anatoliy.zssm.zp.ua